

COSME CONESA, UN MILITAR CONSTANTINENC DEL S. XVII

Manel Güell

Que durant la guerra dels Segadors hi hagué catalans que van militar sota les banderes de Felip IV, no a la última fase de la guerra sinó ja des dels primers anys, és un fenòmen cada cop més evident a mesura que avancen les investigacions. És, sobretot, el cas d'aquells catalans que havien escollit la carrera de les armes per professió i duien molts anys de combat a les esquenes enquadrats en terços castellans escampats per Europa. Un d'ells, fou Cosme Conesa, encara que la característica més rellevant d'aquest constantinenc no fou la seva condició de natural del Principat, sinó el deplorable estat en què arribava ja al final de la seva vida professional, per combatre a casa seva i contra els seus compatriotes convertits en rebelds a la Corona (¡qui li ho hagués dit, després d'haver lluitat als camps d'Itàlia, Alemanya i Flandes!).

SOLDATS "ESTROPELLATS"

A l'antic règim era inevitable que els militars professionals acabessin la seva carrera amb múltiples ferides arreu del cos. Com el pagès es queixava d'èrnies, el miner de tenir els pulmons emposegrats o el pescador de tenir la pell cremada al sol, les xacres del soldat eren, lògicament, les ferides en el combat. El fenomen era tant cruel que va començar a ser una reivindicació dels soldats tenir hospitals per a ells a les grans ciutats. Felip II concedí als seus braus militars de Flandes afegir-los a l'exigua paga de dos rals diaris, un ter-

cer (el “real de limosma”), en concepte d’assistència sanitària, i també afegí a l’exèrcit un hospital de campanya⁽¹⁾.

Aquestes i d’altres mesures, no van evitar que la majoria de soldats professionals que havien començat la carrera de jovenets, o no aconseguissin retirar-se (per acabar estesos en el lloc més insospitat d’Europa), o se retiessin sense algun membre, braç o cama, desllorigats, bornis, o marcats per tot arreu per cruels cicatrius.

De casos, el què més esgarrifós, n’hi ha, per desgràcia, a balquena. A Lepant, a més de perdre-hi un braç el genial Cervantes, l’artiller de la galera reial Pedro de Macedonia hi perdé la vista i la cama; entre la llista de ferits de la batalla dels Quatre Pilans (1644) llegim d’un Josef de la Calle, capità de cavalls, “*un brazo menos...*”; i d’un soldat anònim, mort en el setge de Lleida de 1647 “*Una bala tronçó por medio a un soldado, quedâdo viva la parte superior, y con entera habla y sentido, hasta que se confesó*”. De vegades, quedaven tant malament, que els seus propis companys d’armes els remataven per estalviar-los més patiment, com assegurava el cèlebre cirurgià Ambroise Paré que feu un militar amb tres soldats que es trobà en una establia després d’una batalla “*que estaban apoyados contra la pared, con las caras totalmente desfiguradas, ciegos, sordos y mudos, ardientes aún las ropas quemadas por pólvora de cañón*”⁽²⁾.

Però els casos més coneguts són els de personatges famosos. A la guerra dels Segadors, el general de cavalleria francès Ms. de Boissac havia estat ferit en múltiples combats: la Pineda (1641), Lleida (1644), Tarragona (1644), etc.; el mestre de camp (i després virrei de Catalunya), marquès de Mortara conservava ferides de la seva etapa militar d’Itàlia (Navilla, 1636), i en rebé moltes més al passar a la guerra del Rosselló, començant per una gran ferida al cap (Leucata, 1637); el virrei francès La Mothe rebé una important ferida a la cama quan aconseguí entrar a la Barcelona assetjada (1651) que el deixà fora en els següents combats, i de que ja se’n sentiria tota la vida. El que fou governador del Principat el 1613, Jeroni d’Argençola, lluità de jove a Itàlia i a Flandes sota el duc d’Alba i Joan d’Àustria trobant-se a les més importants batalles, i podia comptar-ho a pesar d’haver rebut fins a vuit arcabussasos i moltes més ferides d’arma blanca que li deixaren “*estropeado de un brazo, perdido un ojo y parte de las quijadas...*”⁽³⁾.

Però la palma se l’emporta el comte Josiés Rantzau (1609-1650), paradigma de tots els soldats “estropellats”. Aquest danès al servei del rei de França, de gran talent militar i amb una bravura proverbial, morí als quaranta anys havent rebut més de 60 ferides; perdé un ull al setge de Saint-Jean-de-Losne, i una ma i una cama al setge d’Arrás. Quan

(1) Vegeu Quatrefages, René. *Los Tercios*. Madrid: Ediciones Ejército, 1983, p. 159-163; Gracia Rivas, Manuel. “El apoyo logístico”, dins del dossier “Los Tercios”, *Historia* 16, 210 [oct. 1993] 52-57: 56; Parker, Geoffrey. *La Revolución Militar. Las innovaciones militares y el apogeo de occidente 1500-1800*. Barcelona: Crítica, 1990, p. 106-110; Parker, Geoffrey y Ángela. *Los soldados europeos entre 1550 y 1650*. Madrid: Akal / Cambridge, 1991, etc. L’apropiació indeguda d’aquest “reial d’almoïna” dels soldats de Flandes, fou l’objecte del frau pel qual va ser processat el famòs Francisco de Lixalde. Parker, Geoffrey. *España y los Países Bajos. 1559-1659*. Madrid: Rialp, 1986, p. 211.

(2) Macedonia: García Hernan, Enrique. “Espionaje en la batalla de Lepanto”. *Historia* 16, 332 [juny 2003] 8-41: 25. Calle: *Relacion de la disposicion y suceso de la batalla, que las armas del rei nuestro señor dieron a vista de Lerida a las del enemigo a cargo del Mariscal de la Mota. General por el Rei de Francia en Cataluña a 15 de Mayo de 1644*. [Madrid], s.i., 1644, f. 4. Lleida: *Relacion fidelissima de todo lo sucedido en el sitio de Lerida este año 1647*. Saragossa: Diego Dormer, 1647, f. 7. Quatrefages. *Los Tercios...*, p. 163.

(3) Arxiu de la Corona d’Aragó [=ACA], *Consell d’Aragó*, llig. 387.

morí (això sí, essent mariscal de França), només conservava la meitat del cos, un braç, una cama, una orella, i un ull. A la seva tomba hi era un epitaci que deia “*Aquí descansa mig cos de Rantzau el Gran, l'altra meitat quedà en el camp de mart. Ell dispersà arreu els seus membres i el seu valor només li deixà sencer el cor*”⁽⁴⁾.

EL CAPITÀ CONESA

El 8 de març de 1644, el capità Cosme Conesa elevava un memorial al rei on feia constar un resum del seu full de serveis, i que començava dient que era “*natural del lugar de Concestí en Cathaluña...*”⁽⁵⁾. Al no esmentar el nom dels pares, ni tant solament el seu segon cognom, se'ns fa difícil atribuir-li una filiació segura, encara que mitjançant la consulta de la documentació de la parròquia de Constantí, podem fer-ne una aproximació. Que coincideixin cronològicament només hi ha tres matrimonis que podrien ser-ne els seus pares, el de Joan Conesa “del Portal Selva” i Caterina Sugranyes, casats el 1600, el d'un altre Joan Conesa i una altra Caterina, Peyrí, casats el 1599, o el del germà petit d'aquest últim, Pere Conesa, pagès, amb Magdalena Fàbregas, el 1612. A més d'això, el primer tenia un germà de nom Cosme, i els altres un oncle prebere també amb aquest nom, de manera que els antecedents de Cosmes hi eren en tots ells⁽⁶⁾.

De ben jove degué enrolar-se en alguna companyia de soldats, cap el 1630 (en el memorial fa constar quinze anys de servei el 1644), cosa que ens mena a sospitar que seria un dels molts catalans llevats per acudir a la guerra de Màntua (1628-1632). En aquella ocasió el poder central pressionà el Principat de valent, i s'aixecaren moltes lleves que foren conduïdes en vaixell al Montserrat, via Gènova⁽⁷⁾. Cosme mateix, reconeix en el memorial haver servit al Casal de Montserrat on, “*estando de guardia le rompieron un brazo de un mosquetaço...*”.

També esmenta haver lluitat “*en la batalla del serenissimo Infante...*”, que suposem que es tractaria de Nordlingen (1634), a penes uns anys després, i finalment a Flandes, en la

(4) *Mémoires de monsieur de Pontis, qui a servi dans les armées cinquante-six ans, sous les rois Henri IV, Louis XIII, Louis XIV.* Pref. i not. de Robert Laulan. París: Mercure de France, 1986, p. 342, n. 132; *Enciclopedia Universal Hispano-Americana*. Madrid: Espasa-Calpe, 1969, XLIX, p. 678.

(5) ACA, *Consell d'Aragó*, llig. 293.

(6) Arxiu Històric Arxidiocesà [=AHA], parròquia de Constantí. Hem consultat tots els testaments i capitols matrimonials entre la segona meitat del segle XVI i la primera del XVII. Els capitols entre Joan Conesa i Caterina Sugranyes (27 de gener de 1600) son a la capsa de Capitols Matrimonials (1597-1602), f. 48, els de Joan Conesa i Caterina Peyrina (31 de desembre de 1598), al f. 11 i els de Pere Conesa i Magdalena Fàbregas (22 de novembre de 1611), són el 7è document de la capsa de Capitols Matrimonials (1611-1618). El primer de tots aquests Coneses, Joan Conesa “del Portal de la Selva”, testà el 5 de setembre de 1640 (Capsa de Testaments, 1479-1704). La inexistència dels registres d'òbits no ens permet, avui per avui, descartar cap d'aquests possibles pares del nostre personatge.

(7) Güell, Manel. *La contribució forçada de Catalunya a les guerres de Felip IV (1625-1638)*. Treball inèdit. Per a la guerra de Màntua, vegeu: Nicolini, F. *Don Gonzalo Fernández de Córdoba e la cosiddetta responsabilità della guerra del Montferrato*. Florencia: Felice le Monnier, 1941; Fernández Álvarez, Manuel. *Don Gonzalo Fernández de Córdoba y la Guerra de Sucesión de Mantua y Montferrato (1627-1629)*. Madrid: CSIC, 1955; Menéndez Pidal, Ramon (dir.). *Historia de España*. XXV. *La España de Felipe IV*. Madrid: Espasa-Calpe, 1982, p. 695-712; Stradling, Robert. *Europa y el declive de la estructura imperial española. 1580-1720*. Madrid: Cátedra, 1993, p. 75-156, etc.

derrota que els francesos infligiren al príncep Tomàs de Savoia (l'Avein, 20 de maig de 1635), de què el nostre personatge quedà presoner⁽⁸⁾. D'ambdós combats en va treure deu ferides, cinc en cada un. Al cap de poc el degueren alliberar en algun intercanvi de presoners.

Ja llavors devia ser oficial, perquè declarava cobrar 16 escuts mensuals, i el 1639 amb motiu de la guerra del Rosselló n'hi oferiren 18 per anar a servir a la cavalleria en la campanya per a la recuperació de la fortalesa de Salses, caiguda en poder dels francesos el juliol de 1639⁽⁹⁾. En aquella ocasió es distingí a Clairà, on amb quatre mosqueters, i perdent-ne tres, aconseguí desallotjar l'enemic d'una ermita, i també en l'ocupació de Rocafort. Esclatada la Revolució de 1640, i arribat l'exèrcit del marquès de Los Vélez, Conesa s'hi agregà. Participà en el reconeixement de l'Ampolla, i davant de Cambrils en la derrota sobre els 3.000 milicians que intentaren emboscar-los⁽¹⁰⁾; també en la presa de Vila-seca on assegurava ser "*el primero que embistió*". Arribat l'exèrcit davant de Tarragona, van avençar-se mitja dotzena d'oficials amb 30 soldats escollits, per tal de reconèixer les posicions, i entre aquells militars de la categoria de Juan de Otto (un dels "carnicers" de Cambrils), Antonio Pellicer o el general de cavalleria Álvaro de Quiñones, hi era Cosme Conesa⁽¹¹⁾.

Fou enviat així mateix a reconèixer Constantí, la seva vila natal. Ningú és profeta a la seva terra, "*y llegado de bajo de la muralla le dieron una terrible carga y se escapó con gran riesgo de su vida*". Però això no desanimà el nostre soldat. Probablement pel seu coneixement de la terra i de la llengua catalana, fou enviat a múltiples accions diplomàtiques per aconseguir la rendició i obediència de les viles del Camp de Tarragona. Així, parlamentà amb els jurats de Riudoms i de Reus, aconseguint convèncer els jurats locals "*y lo hizo trayéndolos consigo*". Ens imaginem que aquells dies (l'exèrcit castellà sojornà a Tarragona uns dies, per Nadal), Conesa miraria de visitar els seus parents i amics. Llavors (o pot ser més tard...) s'adonaria que, com declara en el memorial, els revolucionaris els

(8) Per situar aquest dos episodis bèlics, consultar Aldea y Velia, Quintín. "Negociaciones diplomáticas de España en la Corte Bávara en tiempos de Saavedra Fajardo. Regesto documental". *Hispania Sacra*, XXXIII, fasc.68 (1981) 383-490; Menéndez Pidal. *Historia de España*. XXV...; *Description de l'ordre tenu par l'armée du Rey, comendée par messeigneurs les marechaux de Chastillon & de Breze, en la bataille donnée contre le Prince Thomas, commandant l'armée d'Espagne, le 20 may 1635*. Paris: M: Tavernier, 1635; *Cartas de algunos padres de la compañía de Jesus sobre los sucesos de la monarquía entre los años de 1634 y 1648*. vols. XIII-XIX del *Memorial Histórico Español*. Madrid: Manuel Tello, 1888-1893, I, p. 352 n.1.

(9) Per documentar l'episodi de la guerra al voltant a la fortalesa de Salses el 1639, vegeu Laredo, Josep. *Relacion fidedigna de lo sucedido en Rossellon...* Barcelona: S. y J. Mathevad, 1640; San Raimundo, Vicente de. *Sucessos por dias de la Guerra de Rossellon*. Barcelona, 1640; Veredico, Antonio. *Pregrados de las armas de España en el sitio del castillo de Salses. División entre las cabeças del exercito francés sobre el socorrelle. Capitulaciones y execution del rendimiento*. Barcelona: Lorenço Deu, 1640; Vassal-Reig, Charles. *La guerre de Roussillon. Sous Louis XIII (1635-1639)*. Paris: Editions Occitania, 1634. N'hi ha un bon resum a Florensa i Soler, Nuria. *El Consell de Cent. Barcelona a la Guerra dels Segadors*. Barcelona: l'autor, 1986, p. 460-488.

(10) Tots els episodis de la campanya militar de 1640 són detallats a Florensa, Núria; Güell, Manel. 'Pro Deo, pro rege, pro patria. *La revolució catalana i la campanya militar de 1640 a les terres de Tarragona*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana (en premsa). També es poden anar seguint a Sanabre, Josep. *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*. Barcelona: Real Academia de Buenas Letras, 1956.

(11) Aquesta última notícia concretament no l'hem extreta del seu memorial, sino de la Biblioteca Nacional de Madrid [= BNM], ms. 2.371, "Sucesos por años. 1640", f. 163v.

haviem cremat cases i hisenda “*siendo muy luzida como es notorio*”, veient-se obligat a traure els pares de Constantí i dur-los a Tarragona.

A continuació prosseguí la campanya amb l'exèrcit castellà, i el 26 de gener de 1641 prengué part a la batalla de Montjuïc, on “*servió con el devido valor*”, i a continuació es replegà a Tarragona on s'hi estigué durant tot el setge, executant diverses missions de combat⁽¹²⁾.

“En el sitio de Tarragona hizo servicios particulares; en particular se embarcó con una lancha a apartar los navios de fuego del enemigo⁽¹³⁾; ha tocado muchas armas al enemigo, y una vez le quitó 300 cabeças de ganado. Fue también a Cambrils y quemó unas barcas que estaban a la oposición de los nuestros para q. no entrassen, y en otra ocasión reconociendo la campaña trajo gran cantidad de ganado. Ya habiéndole mandado emboscar junto a Reus con una comp^a de cavallos dragones degolló otra del enemigo q. topó; en la toma de Salou embiándole a hazer retirar una comp^a de Cavallos peleó con los bastidores del enemigo; en la toma de Alcover ayudó a poner el petardo i fue a tocar arma a la Puente de Valls y trujo doce prisioneros; en el reencuentro q. se tuvo en Villalonga con Monsuir de La Mota quedó muy mal herido; en todas las campanyas de Llída [Lleida], Castellanía [d'Ampostà] y Monzón ha asistido y dado la satisfacción q. devia”.

O sigui, que després del setge de Tarragona, prengué part en la presa d'Alcover, en la batalla de Paret-Delgada, en la presa de Lleida i la defensa de Montsó⁽¹⁴⁾, pràcticament totes les empreses i campanyes militars entre 1640-1644, i tot això, no ho oblidem, amb un sol braç!

Posseïm el relat de la seva actuació a la batalla de Paret-Delgada (també dita de Vilalonga, 18 de gener de 1642), on segons llegiem en el passatge “*quedó muy mal herido*”. Aquell combat s'inicià quan el mariscal La Mothe caigué d'improvist sobre el marquès d'Hinojosa, llavors virrei interí, i el seu seguici, que eren inspeccionant el terreny. Es va haver de lluitar de valent per evitar que hi caigués presoner tot l'estat major de l'exèrcit castellà de Catalunya, i a jutjar pel comentari que tot seguit reproduïm, Conesa fou un dels que més s'hi escarrassà, i li costà car:

“de milagro escapó vivo, porque cerró [atacà] balentísimamente con la primera hilera de un batallón. Está atravesado de un balaço por el lado derecho, y también un braço, con una gran cuchillada en la cabeça y frente, y cassi segados los dedos de la mano de la rienda. Dan buenas esperanzas los Cirujanos no sobreviniendo accidente, más no pareçe pueda dejar de averle por ser tantas las heridas y tan graves...”⁽¹⁵⁾.

(12) Per situar les accions d'aquest setge, vegeu Güell, Manuel. *El setge de Tarragona de 1641*. Tarragona: Arola Editors, 2003.

(13) El 4 de juliol de 1641, en l'intent de socor naval del marquès de Villafranca, els francesos torpedinaren les galeres hispàniques del moll amb *brulots* (navilis incendiats), en l'arriscada missió de desviar-los pujant-hi adalt, es distingiren el tinent Agustín Enríquez i el capità Antonio Pellicer. Güell. *El setge de Tarragona...*, p. 122.

(14) Per situar aquestes accions bèliques, a més de remetre a Sanabre. *La acción de Francia en Cataluña...*, es pot consultar a: Güell, Manel. “Valls durant els primers anys de la guerra dels Segadors”. *Quaderns de Vilaniu*, 39 (2001) 47-69; Gonzalo, Juan Luis; Ribes, Ángeles; Uceda, Óscar. *Els setges de Lleida 1644-1647*. Lleida: Ajuntament, 1997; Solano Camón, Enrique; Sanz Camañes, Porfirio. “La monarquía hispánica y el reino de Aragón en tiempos de crisis. La década de 1640”. *Cuadernos de Historia de España*. LXXVI (2000) 239-253; Sanz Camañes, Porfirio. “Movilización y guerra en la Ribera del Cinca. La invasión francesa de Aragón en 1641”. *Cuadernos CEHIMO*, Centro de Estudios de Monzón y Cinca Medio, 28 (diciembre 2001) 40-69.

(15) BNM, *Manuscritos*, reg. 2.374 “Sucesos por años. 1642”, f. 5.

No hi ha dubtes que Conesa es guanyava el salari de soldat amb tota justícia. Si el comte de Rantzau comptava més de 60 ferides rebudes al llarg de la seva carrera militar, Cosme Conesa n'estaria orgullós de les seves 22.

EPÍLEG

Però Conesa, ardit i temerari en el combat, era prudent i apocat davant la sistemàtica cortesana, i mai no gosà demanar recompenses al rei pels serveis prestats. Llavors, el 1644, trencava aquesta actitud i elevava memorial a la Cort demanant ajut econòmic. La causa l'esmentava ell mateix *"tiene retirados a sus Padres en Tarragona en donde pereçen de ambre"*. La humilitat de Conesa és evident si comparem el seu memorial al de tants d'altres que demanaven mercès, ajuts en metàl·lic, pensions, rendes i sobretot algun privilegi de noblesa; el nostre soldat només demanava *"unos alimentos honrados del dinero q. más pronto huviera..."*.

La monarquia no tenia diners per enviar a Tarragona, però pagà els bons serveis de Cosme Conesa:

"La Junta se halla en grande noticia y satisfaccion de los serv[ic]os. del sup[lican]te, y los juzga por muy dignos [...] Mas por quanto es necesario emplear el dinero q[ue] se remite a Tarragona y el que alli se saca de otros efectos en la que V[uestra] Mag[esta]d los tiene destinados, parece que podria V. Magd. servirse mandar que le den al sup[lican]te trescientos ducados de ayuda de costa por una vez en expedientes de titulos de Don, y en otros d'esta calidad beneficiados por el Consejo de Italia".

Què se'n feu de Cosme Conesa després de 1644? No tenim més dades ni notícies que ens ho indiquin, tanmateix sí que podríem aventurar una hipòtesi coherent. No eren pocs els casos de militars esforçats que, ja grans o inservibles pel combat, eren destinats a acabar els seus dies en alguna guarnició tranquil·la. Els soldats hispànics d'Itàlia solien retirar-se a Nàpols; Conesa probablement ho faria a Tarragona, on més aprop podia estar de la seva vila natal i on hi tenia els pares. Potser algun dia poguem ratificar o desmentir aquesta conjectura.